

János evangélista a kereszten függő és haláltusáját vívó Krisztus néhány rövid mondatáról emlékezik meg (Jn 19,26–27; Jn 19,28; Jn 19,30). Emellett a másik három szent szerző is feljegyezi az általa fontosnak vélt utolsó szavakat: hármat a „szeretett orvos” (Kol 4,14), Lukács (Lk 23,34; Lk 23,43; Lk 23,46), a 22. (21.) zsoltár kezdősorát pedig Máté (Mt 27,46) és Márk (Mk 15,34) egyaránt. Az egyházi hagyomány mindig végigélmélkedte és elmélkedti ezeket a kimeríthetetlen tartalmú szavakat, az Úr halálához kötődő szenvedés eszközeit pedig beépítette nem csupán az ikonográfiába, hanem az Egyház mindennapi liturgikus életébe is.

KANYÓ ÁRPÁD

A liturgikus

A Szent Evangélium új fordítása szerint most a nagycsütörtöki 9. kinszenvedési evangélium néhány versét idézzük fel: „Ezután Jézus tudva, hogy már minden beteljesedett, hogy beteljesedjék az Írás, így szólt: »Szomjazom!« Volt ott egy ecettel teli edény. Azok pedig szivacsot mártottak az ecetbe, és izsópra tűzve, szájához emelték. Amint tehát Jézus megízlelte az ecetet, ezt mondta: »Beteljesedett«, és lehajtva fejét, átadta lelkét.” (Jn 19,28–30) A 7. kinszenvedési evangélium pedig a Jézus ajkára adott zsoltári szavakat követően Máté leírásában így fogalmaz: „Egyikük rögtön odaszaladt, fogott egy szivacsot, ecetbe mártotta, rátűzte egy nádszálra, és inni adott neki” (Mt 27,48).

Ez a két hely a szentírási alapja annak a liturgikus szivacsnak, amely fontos szereppel bír nemcsak a bizánci hagyományt követő, hanem a – szivacsot szintén hasz-

náló – „nem kalkedoni” egyházak istentiszteleti életében is. Utóbbi tény nagy jelentőséggel bír: annak tanúja, hogy használata már a kalkedoni zsinatot (451) követő szakadások előtt általánosan elterjedt volt a keresztény Keleten.

A szivacsot persze széles körben használták már az ókortól kezdve az élet különböző területein, az Egyház életében mint „liturgikus tárgy”-at tartjuk számon. A liturgikus szivacs (στούγγος) első említése a Szent Pál leveleit is magyarázó Aranyszájú Szent János atyánknál lelhető fel, az efezusi levélhez írt kommentárjában: „Nem látod a szolgálattelvőket, amint szivaccsal mossák le az asztalt és tisztítják a szent hajlékot?”

A bizánci hagyományban a liturgikus szivacs két formája ismert: az egyik egy kicsiny, „lapos szivacs”, amely a templom oltárán fekvő antimenzion (ereklyekendő) tartozéka, míg a másik egy nagyobb, leginkább gömb alakú szivacs, amely mindig az előkészületi asztalon található.

A laposra préselt tengeri szivacs a Szent Liturgia folyamán az antimenzionra lehulló Szent Test morzsáinak összegyűjtésére, a kenyérrészecskéknek a diszkoszról a kehelybe való gondos besöprésére, valamint a pap ujjainak és tenyerének megtörlésére szolgál. Ezáltal védve van a Szent Eucharisztia attól, hogy akár egy morzsája is a földre leessen, vagy bármilyen méltatlan helyre a szent oltárról kijuthasson. Mivel helye az antimenzionon van, ezért „antimenzionos szivacs” néven ismert, illetve mivel az antimenzion az ilitonnal együtt hajtják össze, „ilitonos szivacs” („litonnoju”) a megnevezése.

A századok során Keleten a Szent Liturgiában kialakult az antimenzion bizonyos részeinek széthajtása adott pillanatban. Miután a pap teljesen kinyitotta az antimenziont, a hitjelöltekért mondott imádság záró fennhangja közben („Hogy ők is velünk együtt dicső-

szivacs

ítsék...”) a szivaccsal az antimenzion fölött keresztet jelez, majd megcsókolja azt, és az ereklyekendő jobb felső sarkába helyezi. Ugyanígy tesz az Előszenteltek Liturgiájának végzésekor is.

A 16–17. század liturgiája Oroszországban kitűnik a különleges ünnepélyességgel végzett nagybemenettel. Ekkor a főpapi jelvények, a sírlepel, az ikonok, a sionok, a január 6-án szenteltvízzel teli edények mellett a körmenetben még szivacsot is vittek.

A Szent Liturgia végéhez közeledve a szivacs újra szerepet kap. Az orosz hagyományban a hívek áldozása után (a görögben: előtt) a megmaradt részecskéket a szivaccsal juttatja a kehelybe a diakónus, közben a húsvéti énekeket („Látván Krisztus...”; „Tündökölj, tündökölj...”; „Ó nagy és szépséges Pászka...”) imádkozza, majd a diszkoszt törölve vele, ezt mondja: „Mosd le, Uram, Szent Véreddel az itt megemlített szolgálód bűneit, az Istenszülő és minden szentjeidnek közbenjárása által.” (Más forrás szerint: „Mosd le, Uram, az itt említetteknek bűneit tisztaságos Véreddel, szentjeidnek imái által.”) Ez a cselekvéssor azért nagyon lényeges, mert a proskomídián elkezdődött – élőkről és holtakról szóló – liturgikus megemlékezésnek a betetőzését jelenti.

Ez a liturgiában használt kisebb szivacs jelképezi azt az epével és ecettel átitatott szivacsot, melyet a kereszten függő Messiás ajkához emeltek.

Az „Oktató Ismeret” több alkalommal beszél a szivacs alkalmazásáról különleges esetekben.

Sok egyéb teendő mellett szinte minden esetben ott szerepel a „szivaccsal való feltörés” olyan extrém helyzetekben, ha például a kehelyből a Szent Vér deszkára, köre, szőnyegre, a papi öltözetre, az oltárasztal terítőjére vagy épp az antimenzionra ömlene ki. Utóbbi két esetben kifejezetten az antimenzion szivaccsal való felitatást írja elő, más esetekben csak a „szivacs” szót alkalmazza.

A proskomídiá asztalán elhelyezett nagyobb szivacs tisztító funkcióval bír, könnyen felszívja a nedvességet; a liturgikus irodalomban „törő szivacs” a megnevezése. Miután a pap (vagy ha szolgál, akkor a diakónus) a Szent Liturgia végétével a megmaradt szentséget elfogyasztotta, ezzel a szivaccsal szárítja fel a kehely belsejét, majd a kehelytörő kendővel szárazra törli azt. „Gondosan megtörli a szivaccsal, hogy semmi se maradjon benne” – írja erről Gogol. Az Ustav előírja a szivacs helyét is az előkészületi asztalon: „a pap a szent kehely alá teszi”.

Néhol a liturgia előkészületének leírásában is feltűnik a szivacs használata: a név szerinti megemlékezések végén a diszkosz széleinek törlésére is használatos, nehogy egy részecske onnan leessen.

Szivacs használatával nemcsak az isteni liturgia végzése során találkozhatunk. A szent keresztség és a bérmálás kiszolgáltatásakor, a szertartás „lemosás” nevű részében a tiszta vízzel való lemosás után a pap új szivaccsal törli le a gyermeknek a bérmáláskor szent műróval megkent testrészeit, és közben ezt mondja: „Megkereszteltetted, megvilágosodtál, megbérmáltattál, megszentelődöttél, lemosattál az Atyának és Fiúnak és Szentléleknek nevében. Amen.” A templom felszentelésének szertartásában az orosz Ustav leírja, hogy az oltár szenteltvízzel való leöntése után a főpap elvesz egy szivacsot, majd a többi szolgálattevő is, és ezzel törlik szárazra az oltárt.

Az istentiszteleteken alkalmazott szivacsokat a keleti egyház szokása szerint általában nem mossák vagy tisztítják ki, hanem elhasználás után elégetik azokat, és a maradványokat folyóvízbe vagy olyan helyre öntik, ahol nincs kitéve a megszenteltetés (például lábbal taposás) veszélyének. Az Oktató Ismeret azonban beszél az ilton szivacsának gyakori mosásáról, melynek elvégzését az oltár kézmosó edénye felett rendeli el.